

O'quvchilarning psixologik xavfsizligini ta'minlash: muammolari va yechimlari

Dilmurod Mahmudov
NamDPI

Annotatsiya: Ushbu maqolada o'quvchilarning psixologik xavfsizligini ta'minlashdagi dolzarb muammolar, ularning sabablari va oqibatlari kengroq tahlil qilinadi. Bullying, stress, identitet muammolari, oilaviy va pedagogik muhitdagi nomuvofiqlik, raqamli xavfsizlikka oid tahdidlar, psixologik xizmatlarning yetishmasligi kabi omillar batafsil ko'rib chiqiladi. Maqolada O'zbekiston maktablarida amalga oshirilgan tadqiqotlar asosida yechimlar - pedagog va psixolog kadrlar tayyorgarligi, maktab siyosatini shakllantirish, ota-ona-pedagog hamkorligi, talabalar huquqlarini himoyalash, raqamli savodxonlik va profilaktik psixologik takliflar -taklif etiladi.

Kalit so'zlar: psixologik xavfsizlik, bullying, stress, identitet, raqamli xavfsizlik, pedagogik xizmat

Ensuring the psychological safety of students: problems and solutions

Dilmurod Mahmudov
NamSPI

Abstract: This article provides a more comprehensive analysis of the urgent problems concerning student psychological safety, their causes and consequences. Phenomena such as bullying, stress, identity issues, misalignments in family and pedagogical environments, digital security threats, and lack of psychological support services are examined in detail. Based on studies in Uzbekistan's schools, solutions are proposed - teacher and psychologist training, establishing school policies, parent-teacher cooperation, protecting student rights, digital literacy, and preventive psychological initiatives.

Keywords: psychological safety, bullying, stress, identity, digital safety, pedagogical services

Maktab ta'limi insonga nafaqat bilim, balki psixologik barkamollikni ham shakllantiradi. O'quvchining ruhiy holati uning o'qishdagi muvaffaqiyati, jamoadagi o'rni, ijtimoiy-iqtisodiy imkoniyatlari va umuman hayot sifati uchun hal qiluvchi

ahamiyatga ega. Psixologik xavfsizlik tushunchasi, UNESCO, UNICEF va boshqa xalqaro tashkilotlar tomonidan inson huquqlari kontekstida hamda ta'lim muassasalaridagi tinch va hurmatga asoslangan muhit yaratishda markaziy o'rin oladi.

So'nggi yillarda O'zbekistonda maktablarda xavfsizlik hissig'a oid tadqiqotlar oshmoqda. Masalan, Institute of Macroeconomic and Regional Studies tomonidan o'tkazilgan so'rov natijalari shuni ko'rsatadiki, har yettinchi o'quvchidan biri maktabda o'zini xavfsiz his qilmaydi- bu buling, jismoniy va og'zaki zo'rlik, tahdid, xo'rlash kabi holatlar ko'pligini bildiradi [2.1].

Shu sababli, psixologik xavfsizlikni shakllantirish va mustahkamlash ta'lim muassasalarining asosiy maqsadlaridan biri bo'lishi lozim. Ushbu maqola muammolarni kengroq ochib beradi, amaliy yechimlar taklif qiladi va O'zbekiston kontekstida mavjud tajribalarni tahlil qiladi.

“Maktablardagi zo'ravonlik hodisasining tuzil-maviy tahlili” nomli maqolada bullying o'ziga xos sotsial fenomen sifatida ko'rib chiqilmoqda. Unda zo'ravonlik xatti-harakatlari, pedagogik tizimdagi ijtimoiy tartibga bo'lgan e'tibor, tengdoshlar guruhidagi aggressiya, kuch muvozanatining buzilishi kabi omillar tahlil qilingan [2.2]. Shuningdek, “Public Education Ministry, UNESCO implementing project to prevent bullying in public education” loyihasi O'zbekiston maktablarida bullying va uning yechimlarini aniqlash bo'yicha tashabbus bo'lganligini ko'rsatadi [2.3]. Kun.uz'da e'lon qilingan ma'lumotga ko'ra, 2024 yilda tahmini ma'lumotlar shuni ko'rsatdiki, o'quvchilarning ~14-20% atrofida jismoniy yoki og'zaki tahqirlash, qo'rqitish, xo'rlash kabi voqealarga duch kelayotgani qayd etilgan, maktab koridorlari, oshxona, tualet kabi joylarda xavfsizlik hissi past bo'ladi [2.1].

O'quvchilar ustozlar, ota-onalar va jamiyat tomonidan akademik muvaffaqiyatga doir yuqori kutuvlar bilan o'rab olinadi. Imtihon bosimi, repetitorlikga yo'naltirish, qo'shimcha kurslar va musiqa, sport, qo'shimcha mashg'ulotlarning majburiyligi - bular barchasi ruhiy yukni oshiradi. “Maktab o'quvchilari psixologiyasining shakllanish jarayonlari va omillari” maqolasida individual psixologik holat, motivatsiyaning pastligi, emotsional zaiflik kabi omillar stress orqali ta'lim jarayoniga salbiy ta'sir ko'rsatishi qayd etilgan [2.5].

O'zbekistonlik o'quvchilar orasida identitet masalalari-ya'ni “men kimman”, “kimga o'xshash bo'lishim kerak” kabi savollar kuchli-oila, jamiyat, media ta'siri orqali shakllanadi. Tengdoshlar o'rtasidagi solishtirish, modaga rioya qilish, tashqi ko'rinish, ijtimoiy holat kabi omillar o'z-o'zini qadrsiz his qilishga olib keladi. “Ijodkorlik imkoniyatlarini yaratishda psixologik xavfsizlik va ijodkorlik” maqolasida, ijodiy faoliyat va ruhiy imkoniyatlarning yaqqol bog'liqligi ko'rsatilib, xavfsizlik hissi yuqori bo'lgan o'quvchilarda o'zini qadrlash, kreativ fikrlash va ijodiy ishlarga qiziqish sezilarli darajada yuqori bo'ladi [2.6]. Pedagoglarning uslubi, o'qituvchilarning pedagogik kompetensiyasi, dars tashkiliy jihatlar, sinfdagi

tartibsizliklar-bular maktab muhitida o'quvchilar uchun xavfsizlik hissiga salbiy ta'sir qiladi. Ota-ona va pedagoglar o'rtasida muloqot yo'qligi, farzand masalalarida bir xil pedagogik yondashuvlarning bo'lmasligi, qoidalar va qoidabuzarliklarga bo'lgan chora-tadbirlarda adolat masalasi -hammasi ruhiy xavfsizlikni zaiflashtiradi. Alisher Madrahimov maqolasida pedagogik muhitda tengdoshlar orasida diskriminatsiya, xo'rlash, ijtimoiy izolyatsiya kabi hodisalar ko'rib chiqilgan-bu o'quvchilarda guruhga qo'shilmaslik sezgisi va ajralish hissini kuchaytiradi [2.2]. Soha bo'yicha "Ta'lim muassasalarida o'smirlar-da axborot xavfsizligini ta'minlashning psixologik muammolari" maqolasida internet, ijtimoiy tarmoqlar, virtual guruhlar orqali keladigan tahdidlar -elektron kiberbullying, shaxsiy ma'lumotlarning tarqalishi, manipulyatsiya kontent, yolg'on xabarlar kabi omillar psixologik xavfsizlikka salbiy ta'sir ko'rsatadi [2.7]. Raqamli muhitda o'quvchilarning ko'zgu xatti-harakatlari (obsessiv qo'llanish, ijtimoiy tarmoqlarda taqqoslash), qo'lga kiritilmagan "likes", do'stlarning tarkibidagi yosh yoki pozitsiyaga oid tafovutlar, shuningdek anonim tahdidlar ruhiy holatga salbiy ta'sir qiladi.

Ta'lim muassasalarida psixologlar soni va ularning malakasi ko'pincha yetarli emas. "Ta'lim muassasalarining turli tiplarida psixologik xizmat konsepsiyalari ..." maqolasida bu holat batafsil ko'rib chiqilgan: amaliy psixologlarning vazifalari, ularning huquq va majburiyatlari ko'rsatilgan, lekin ko'plab maktablarda psixologik xizmat standartlari, monitoring tizimi va resurslar yo'qligi muammo ekanligi ta'kidlangan [2.8]. Shuningdek, "Ta'lim tizimida psixologik xizmat" maqolasida akademik, ijtimoiy-emotsional farovonlikni ta'minlaydigan psixologik xizmatlarni joriy etishda moddiy, kadr, metodik qo'llanma, vaqt yetishmasligi kabi muammolar ayon bo'ladi [2.9].

Quyida O'zbekiston sharoitida amalda qo'llanilishi mumkin bo'lgan yechimlar va ilg'or amaliyotlar keltiriladi. Maktab darajasida antibullying siyosatini qabul qilish: bullying, tahqir, xo'rlash, jismoniy zo'rlik va kiberbullying uchun aniq belgilangan qoidalar va jazolar; o'quvchilarga, ota-onalarga va pedagoglarga ochiq ma'lumot taqdim etish. Vazirlik va mahalliy hokimiyatlar tomonidan maktab psixologik xavfsizlikni nazorat qilish bo'yicha standartlar ishlab chiqish va monitoring o'rnatish. Pedagoglarga stress boshqaruvi, konfliktlarni hal qilish, tengdoshlar bilan ishlash, ruhiy yordam ko'rsatish kabi yo'nalishlarda muntazam treninglar o'tkazish. Amaliy psixologlar uchun metodik qo'llanmalar, diagnostika asboblari va maslahat uslublarini takomillashtirish. Maktab rahbarlari uchun liderlik va maktab iqlimini boshqarish bo'yicha kurslar -maktabda hurmat, ishonch va ochiqlik muhitini yaratish. Ota-onalarga bolalar bilan psixologik muloqot, stressni tushunish va ko'mak berish bo'yicha ma'ruzalar, seminarlar. Oilada o'zaro hurmat va aniq qoidalarni belgilash: bolaga qarshi qo'llaniladigan metodlarning salbiy tomonlarini ko'rib chiqish. Pedagoglar ota-onalar bilan muntazam ravishda fikr almashish, maktabdagi holatlar,

bolalarning ruhiy holatini birgalikda muhokama qilish. Hurmat, tenglik, qabul qilish kabi qadriyatlar asosida maktab madaniyatini shakllantirish. Hatto kichik guruhlarda ham, do'stlik, jamoaviy moslashuv, hamjihatlik ruhini oshiruvchi mashg'ulotlar qo'llash yaxshi samara beradi.

O'zbekiston maktablari psixologik xavfsizlik yo'nalishida sezilarli tashabbuslar boshlagan bo'lsa-da, hali ko'plab muammolar dolzarb bo'lib qolmoqda. Bullying, stress, identitet va o'zini qadrsiz his qilish, pedagogik muhitdagi nomuvofiqliklar, raqamli tahdidlar, psixologik xizmatlarning yetishmasligi-bularning barchasi o'quvchilarning psixologik xavfsizligi va farovonligiga salbiy ta'sir qiladi. Ammo amaliy, sistematik choralar orqali bu muammolarni kamaytirish mumkin. Siyosat, pedagogik kadrlar malakasi, ota-ona va maktab hamkorligi, raqamli savodxonlik, psixologik xizmatlarning kengaytirilishi - bular O'zbekiston sharoitida psixologik xavfsizlikni ta'minlash uchun eng muhim yo'nalishlardir. Kelajakda mamlakat ta'lim siyosatida ruhiy salomatlik masalalariga alohida e'tibor qaratilishi, monitoring.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Institute of Macroeconomic and Regional Studies. "Safety concerns in Uzbekistan's schools: One in seven students feels unsafe." Kun.uz, 2024.
2. Madrahimov A., Mukaramov T. "Maktablardagi zo'ravonlik (bullying) hodisasining tuzilmaviy tahlili." ACTA NUUZ, 2024.
3. Mamadaliyeva Z., Boltaboyeva G. "Bullying in schools: the state of comprehension and effective resolution." Journal of Education, Ethics and Value, 2024.
4. Kholdarova I. A. "School violence research in the Republic of Uzbekistan." Berlin Studies Transnational Journal, 2022.
5. Mohinur Tosheva. "Maktab o'quvchilarida ijodkorlik xususiyatlarini rivojlantirishda psixologik xavfsizlik va imkoniyatlarni yaratish." Educational Research in Universal Sciences, 2022.
6. Asqarov A., Meliboyev D. "Ta'lim muassasalarida o'smirlar-da axborot xavfsizligini ta'minlashning psixologik muammolari." GOLDEN BRAIN, 2024.
7. Yo'ldoshaliyev A., Sobirov A., Abdullayeva M. "Ta'lim muassasalarining turli tiplarida psixologik xizmat konsepsiyalari: maktab psixologik statusi va amaliy psixologning huquq va majburiyatlari." Science and Education, 2025.
8. Rustamova S., Kholboboyeva A. "O'quvchilarning psixologik xavfsizligini ta'minlash." Analysis of world scientific views International Scientific Journal, 2023.
9. Oribboyeva, D. (2024). BULLING O'SMIRLARDA DOLZARB MUAMMO SIFATIDA. Universal Xalqaro Ilmiy Jurnal, 1(12), 115–117. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/universaljurnal/article/view/58095>
10. Д. Д. Ориббоева, Н. Б. Каримова Психологик тадқиқотларда буллинг муммосининг гендер тахлили // Science and Education. 2025. №3. URL:

<https://cyberleninka.ru/article/n/psihologik-tad-i-otlarda-bulling-mummosining-gender-tahlili> (дата обращения: 13.10.2025).

11. Д. Д. Ориббоева, М. М. Адашалиева ВОПРОСЫ ВНЕДРЕНИЯ И РАЗВИТИЯ ИНКЛЮЗИВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В СТРАНАХ ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ // «Ёш олимлар ахборотномаси» – «Вестник молодых ученых». 2025. №. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/voprosy-vnedreniya-i-razvitiya-inklyuzivnogo-obrazovaniya-v-stranah-tsentralnoy-azii> (дата обращения: 13.10.2025).

12. Орифбоева, Д. Д., & СРЕДНЕЙ, О. ШКОЛЕ//Форум молодых ученых. 2017.№ 6 (10). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/optimizatsiya-uchebno-poznavatel'nogo-protssessa-v-sredney-shkole> (дата обращения: 31.03. 2025).

13. Oribboyeva, D. D., & Assertiv, S. B. Q. G. A. (2024). xulq shakllanishining o'ziga xosligi. Science and Education, 2.

14. Orifboeva, D. D. (2016). O'QITISH FAOLIYATI JARAYONIDA Stressni oldini olish. NovaInfo. Ru, 3(41), 217-220.